

ՀԱՅ ՆԿԱՐԱՂՆԵՐ

ՍԱՐԳԻՍ ՔԱՀԱՆԱՑ

(1500? - 1572?)

Սարգիս երկանցի ծնած է ԺԶ. Դարու սկիզբը մոտաւորապէս: Որդին էր Կարապետ քահանայի եւ Քնարի: Աշակերտը եղած է Աղթամարցի Յովսէփ վարդապետին, ինչ որ կը քացատրէ Վանի դպրոցէն իր կրած ազդեցութիւնը: Կինը կը կոչուէր Խանում: Ունէր եօթ զաւակներ, չորս մանչ եւ երեք աղջիկ:

Սարգիս քահանայ գրկէ եւ ծաղկող էր միանգամայն: Իր գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ մօտաւորապէս կէս դար, 1526 - 72: Այդ շրջանէն ծանօթ են հետեւեալ հինգ ձեռագիրները:

1. — Մաշտոց, գրուած 1526ին, երկան քաղաքին մէջ. Մխիթար քահանային համար. — Սրուանծտեանց, Թորոս Աղբար, Բ. Հատոր, էջ 254 - 255:

քիւնը՝ զոր վենետիկոյ պահած էի եթէ վենետիկ յարգէր զիս, յափշտակուեցաւ ի վիեննայէ. և այժմ ի վիեննայէ կը յափշտակէ Տփղիս: Ձեր հին շաւղաց վրայ զիարդուպէս ընթանալով, չէ՞ք կասկածիր որ վախճանն կրնայ ըլլալ կա՛մ ա՛վ խորափիտո կա՛մ անաւարեկութիւն, ա՛վ վենետիկ եւ վիեննա:

ՆՈՐԱՅՐ Ն. ԲԻԻԶԱՆԴԱՑԻ

Սոսոկոյի, 10 - 30 Ապրիլ 1903

Հրաթ. ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Նետիկ, եթէ կարկառած ձեռքս չմերժուէր. մինչ այս մինչ այն՝ վիեննա փութաց իւր սեպակաւն այժերով ձեռնարկելու Քննական հրատարակութեան մը՝ — ապէս ըսեմ — որ իմ ձրագրիս չի պատասխաներ. և այսօր զայն զոր վենետիկ քահանայ եւ վիեննա (աւրն. Թեռնելի բառ, որ փոխարինել է ընթուած օտապեց-ին. Մ. Մ.) Տփղիսէն որ կ'աւելէ յաւորչականէ: Ձեր հին շաւղաց վրայ զիարդուպէս արեւմտարեանքը՝ փոխութիւն եւ իմաստութիւն համարելով, ընթանալով, չէ՞ք կասկածիր ... եւ վիեննա:

2. — Ծաղկած է Շարակնոց մը, օրինակուած 1553ին, Բագնոց զիւր, ձեռամբ Ստեփանոս քահանայի: Նկարող, տարբեր թուղթի վրայ, Կիրակոս: Ստացող՝ Կարապետ քահանայ. — Ձեռ. Ս. Թ. Թիւ 1594:

3. — 1571ին ծաղկած է Աւետարան մը, որ օրինակուած էր Հերապետ վարդապետի կողմէ: Ծաղկումի աշխատանքին մասնակցած է նաեւ Մարտիրոս սարկաւազ. — Ձեռ. Նրեւանի, Թիւ 446:

4. — Աւետարան, օրինակած եւ ծաղկած է 1572ին, Նրոսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքին մէջ, Ներսէսի որդի Հերապետ կուսակրօն քահանային համար. — Ձեռ. Ս. Թ. Թիւ 468:

5. — Տօնացոյց, 1572ին գրած եւ ծաղկած է ի Ս. Յակոբ Նրոսաղէմ. — Ձեռ. Ս. Թ. Թիւ 2494:

ԶԱՔԱՐԻԱ ԳՆՈՒՆՑԻ

(1500? - 1576?)

Ճարտար գեղադիր եւ նկարիչ Զաքարիա Նպա. Գնունեաց ծնած է ԺԶ. Դարու սկիզբը ենթադրաբար: Ուսած է Յովսէփ Վարդապետի (+ 1544) եւ Գրիգորիս Կաթողիկոսի ձեռքին տակ Աղթամարի մէջ: Նշած է Առաջնորդ Լիմի (1549 - 1576), ուր օրինակած եւ Նկարազարդած է շատ մը ձեռագիրներ: Ձինքը զովեստով կը յիշէ Յակոբ սրկ Զուղայնցի, որ աշակերտած է իրեն: Զաքարիայի գրչական եւ մանրանկարչական վաստակէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Պատմութիւն Աղեքսանդրի, 1544ին. Կ. Պոլսոյ մէջ, Աստուածատուր Պատրիարքի խնդրանքով օրինակած է, ընտիր գրչութեամբ եւ երանգ երանգ ծաղկումով. — Ձեռ. ի Մանջեստը:

2. — Աւետարան, 1549ին օրինակած եւ Նկարազարդած է: Ստացող՝ Յակոբ. — Ձեռ. Նրեւանի, Թիւ 5079:

3. — Յայամատուրք, 1561ին օրինակած եւ Նկարազարդած է Թորոս Վարդապետի համար:

4. — Աւետարան, 1569: Օրինակող՝ Կիրակոս Վարդապետ: Նկարազարդող՝ Զաքարիա:

5. — Մաշտոց, 1571ին գրած եւ ծաղկած է Յովսէփ արքեպիսկոպոսի համար: Զարգազրբեր նուրբ ճաշակի եւ ճարտար ձեռքի գործ. — Զեռ. Վննտիկի, Թ. 1691:

6. — Աւետարան, 1575, Վան: Գրիչ՝ Մարտիրոս սարկաւազ: Մաղկող՝ Զաքարիա եպիսկոպոս: Կազմող՝ Փիլիպպոս արեղայ: Ստացող՝ Գուլիշաք. — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 4031:

7. — Շարակնոց, 1576ին օրինակած եւ ծաղկած է Մելքիսէթ քահանայի համար. — Զեռ. Երեւանի, Թ. 1613: Գ. Արք. Յովսէփեան, Խաղրակեանք, Գ. Հատոր, էջ 123:

Կարեգին Արքեպիսկոպոսի համաձայն «Տնօրինականներն ու սկզբնազարդերը, նաեւ լուսանցքի պատկերներն ու ոսկեզօծ թիւերը ազնիւ են եւ Կիլիկեան արուեստին մօտ» (Նաղրակեանք, Գ., էջ 124):

Մ Ա Ր Գ Ա Ր Է Ք Ա Հ Ա Ն Ա Յ

(1520 ? — 1585 ?)

Գրիչ եւ ծաղկող Մարգարէ քահանայ ծնած է ԺԶ. Դարու առաջին քառորդին վերջերի հաւանարար: Ան իրրեւ սարկաւազ յիշուած է 1566ին, եւ որպէս քահանայ՝ 1576ին. Եղած է ուսուցիչ Վահան քահանայի եւ Վասիլ եպիսկոպոսի: Իր գործերէն քիչ բան ծանօթ է. կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Շարական, 1568, օրինակուած Ֆանաւսի վանքը եւ գիւղը: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Մարգարէ սարկաւազ. — Զեռ. Ս. Յ. Թիւ 1638:

2. — Շարական, 1578, Ֆանաւս գիւղաքաղաք: Գրիչ՝ Մարգարէ քահանայ. — Սիսուան, էջ 193:

Ի Ս Ր Ա Յ Է Լ Ե Ր Է Յ

(1540 ? — 1600 ?)

Իսրայէլ քահանայ գրիչ, ծաղկող եւ կազմող էր միեւնոյն ժամանակ: Մնած է ԺԶ. Դարու առաջին կիսուն վերջերի եւնթաղարար. Որդին էր Նատարին եւ Գուլիշաք: Իր գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութիւնը տեսած է աւելի քան երկուսուսնակ մը տարիներ (1574 — 1586):

Այդ շրջանի արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Շարական, 1574, Յրդուերծ գիւղ: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Իսրայէլ երէց: Ստացող՝ Դանիէլ արեղայ, որդի Թանուրի. — Զեռ. Ս. Յ. Թիւ 1702:

2. — Աւետարան, 1579, Յրդուէրծ գիւղ: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Իսրայէլ քահանայ: Ստացող՝ Յովհաննէս արեղայ. — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 9310:

3. — Աւետարան, Ն. ք. 1580: Մաղկող եւ կազմող՝ Իսրայէլ երէց (1580). — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 4173:

4. — Աւետարան, Ն. ք. 1581. Մաղկող՝ Իսրայէլ երէց, Էդուերծ գիւղ (1581). — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 4346:

5. — Աւետարան: Գրիչ՝ Սրապիո՝ արեղայ, Սրատինուց Վանք: Մաղկող՝ Իսրայէլ երէց, Յրդուերծ գիւղ (1586): Կազմող՝ Սահակ սարկաւազ: Ստացող՝ Ստեփանոս արեղայ. — Զեռ. Երեւանի, Թիւ 7756:

Ե Ղ Ի Ա Վ Ա Ր Գ Ա Պ Ե Տ

(1545 ? — 1600 ?)

Եղիա Վարդապետ գրիչ, ծաղկող եւ կազմող էր միանգամայն: Մնած է ԺԶ. դարու կիսուն եւնթաղարար: Որդին էր Կիրակոսի եւ Խաթունջանի: Աշակերտած է քաջ քարտուգար տէր Մարգարի: Իր գրչական գործունէութեան շատ կարճ մէկ շրջանը (1575 — 1582) միայն ծանօթ է: Այդ տարիներու արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1575: Գրիչ՝ Մկրրտիչ քահանայ (Պոռ գիւղ): Մաղկող եւ կազմող՝ Եղիա վարդապետ: Ստացող՝ տիկին Փարիխան. — Զեռ. Երեւանի, Թ. 4228:

2. — Աւետարան, 1578, Պոռայ վանք (Բաղէշ): Մաղկող եւ կազմող՝ Եղիա վարդապետ. — Թորոս Ողբար, Բ. Հատոր, էջ 268 — 269:

3. — Մաշտոց: Գրիչ, ծաղկող եւ կազմող՝ տէր Եղիա. — Զեռ. Վննտիկի, Թ. 369:

4. — Աւետարան, 1582, Պոռայ վանք: Գրիչ՝ Եղիա վարդապետ, որդի Կիրակոսի եւ Խաթունջանի: Ստացող՝ Սահակ արքեպիսկոպոս. — Յուլիան Զեռ. Մշոյ, էջ 145:

ԱՌԱՔԵԼ ԳԵՂԱՄԵՑԻ

(1545 ? — 1605 ?)

ԺՁ. Դարու վերջին քառորդին յիշատակութեան արժանի գրիչ եւ ծաղկող մըն է Առաքել Սրկ. Գեղամեցի՝ հեղինակ ինքնատիպ մանրանկարներու։ Ան որդին էր Աւագի եւ Յուստիանէի։ Նշած է աշակերտ՝ Փիլիպպոս Եպիսկոպոսին Կեչառուաց։ Ամուսնացած էր Խանաղայի հետ եւ հայր դարձած քանի մը զաւակներու։

Գեղամեցին ապրած ու գործած է կարնոյ Կալածոր եւ Թրւանճ գիւղերուն մէջ առաւելապէս։ Առնուազն քառորդ դար (1578 — 1602) տեւող իր գործունէութեան շրջանին արտադրած է աւելի քան երկու տասնեակ մը երկեր՝ մեծագոյն մասը Աւետարան. աւուրցմէ կը յիշնը մաս մը։

1. — Աւետարան, 1578, Շնորհաւոր Տիկնոջ համ. ր. — Հանդէս Սմարեայ, 1949, էջ 368։

2. — Աւետարան, 1586, Սալածոր. — Ձեռ. Վննետիկի, թիւ 155։

3. — Աւետարան, 1586 ? Թրւանճ գիւղ — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 8931։

4. — Մաշտոց, 1589, Թրւանճ. — Ձեռ. Հալէպի, թիւ 84։

5. — Ժողովածոյ — Ոսկեփորիկ, 1582 — 1595, Թրւանճ. — Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, թիւ 615։

6. — Աւետարան, 1595, Թվանճ գիւղ։ Գրիչ՝ Դուկաս Լոռեցի։ Մաղկող՝ Առաքել. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4100։

7. — Սաղմոսարան, 1599, Թրվանճ գիւղ։ Ստացող՝ Դաւիթ Գաթողիկոս. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 2660։

8. — Աւետարան, 1601, Թվանճ գիւղ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 7634։

9. — Աւետարան, 1602 ? Թրւանճ գիւղ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 7646։

ԳԱԼԻԹ ԳԵՂԱՄԵՑԻ

(1545 ? — 1617 ?)

Դաւիթ Եպիսկոպոս ծնած է ԺՁ. Դարու կիսուն ննթադրաբար։ Որդին էր Խա-

չիկի եւ Խաթունի։ Իր աշակերտներէն կը յիշուի Առաքել Դպիր (1590), որդի Վարդանէսի։ Դաւիթ Եպիսկոպոսի գրչական գործունէութիւնը տեւած է աւելի քան քառորդ դար (1584 — 1610)։ Ոյդ շրջանի արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները։

1. — Աւետարան, 1584, Մառա գիւղ (Բասեն)։ Գրիչ՝ Դաւիթ Եպիսկոպոս։ Ստացող՝ Սարուբէկ. որդի Ստեփանոսի. — Ձեռ. Նոր Զուղայի, Ա. թիւ 92։

Ըստ Սրամ Երեմիանի «մի պարզ եւ անպաճոյճ Աւետարան է . . . պարզ են նաեւ Աւետարանի զարդանկարները, զարդագրերը եւ թռչնագրերը» (Հասկ, 1951, էջ 189)։

2. — Աւետարան, 1585, Մառա գիւղ։ Գրիչ՝ Գրիգոր սարկաւագ։ Մաղկող՝ Դաւիթ արքեպիսկոպոս. — Ձեռ. Երեւանի, թ. ճ677։

3. — Աւետարան, 1586։ Մաղկող՝ Դաւիթ Եպիսկոպոս։ Ստացող՝ Ամիրազիզ տանուէր. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6376։

4. — Աւետարան, 1586, Մառա գիւղ (Բասեն) եւ Մացուցանց գիւղ (Սպեր)։ Գրիչ՝ Դաւիթ։ Ստացող՝ պարոն Նուբատին. — Ձեռ. Ս. Յ. թիւ 3026։

5. — Յայտնաւորք, 1610, Դարամուրատ։ Գրիչը՝ Դաւիթ Նպս. Գեղամեցի, որդի Խաչիկի, եւ Յովսէփի երէց։ Ստացող՝ Պարոն Սղաբար. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 3812։ Յիշտ. ԺԷ. Դարի, Ա., թ. 459։

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԽԻՉԱՆՑԻ

(1546 ? — 1607 ?)

Ճարտար նկարիչ Մարտիրոս քահանայ որդին էր Սարգիս քահանայի եւ Խանումի։ Ծնած է ԺՁ. Դարու կիսուն մօտաւորապէս։ Կնոջ անունն էր Աղաբէկ։ Ունէր հինգ զաւակներ, երկու մանչ ու երեք աղջիկ։ Գրչութեան եւ ծաղկումի արուեստը սորված է իր հօր ձեռքին տակ։ Իր աշակերտութէն ծանօթ են Առաքել Բաբերդցի, Գրիգոր Կողոնացի, Ղազար Բաբերդցի եւ Յակոբ Զլխոնցի։ Մեռած է 1607ին։ Իր երեսնամեայ (1575 — 1605) նկարչական գործունէութեան արդիւնքէն կը յիշնը հետեւեալները։

1. — Գանձարան, 1575, Սւղամ գիւղի եւ Թեղւայ Վանքին մէջ, Սողաձցի Կարապետ գրչի, Մարտիրոս արեղայի համար օրինակած հոյակապ ձեռագիրը ծաղկած եւ նկարազարդած է. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 135:

2. — Աւետարան, 1577-9ին, Նիզանի մէջ օրինակած եւ ծաղկած է Մարտիրոս կրօնաւորի համար. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 2569:

Նիզանի նկարչներուն արուեստը լուսաբանելու տեսակէտէն կարեւոր են իր տուած հետեւեալ տեղեկութիւնները. «... գրեցի զսա ի լաւ եւ յընտիր արինակէ, եւ ծաղկեցի զսա չարխարանօք ի յայլ եւ յայլ Աւետարանէ, եւ Կայ որ ի մտաց. զի Դ. Ե. Աւետարան ժողովեցի, կայր որ Սսայ բանն, կայր որ արեւելից բանն, եւ այլ բազում աշխատութեամբ ժողովեցի եւ եղի ի սուրբ Աւետարանս ...»:

3. — Աստուածաշունչ 1584ին, Նիզանի մէջ, գրած եւ նկարազարդած է, գործակցութեամբ իր եղբորը Սարգսի եւ իր որդւոյն Գրիգորիսի, Բարսեղ բարոնապետի խնդրանքով. — Թորոս Աղբար, Բ. Հատոր, էջ 262-264:

4. — Հին Կտակարան (մասնակի) 1596ին, Հիզանի մէջ, օրինակած եւ ծաղկած է, գործակցութեամբ իր եղբորը Սարգսի եւ իր որդւոյն Գրիգորիսի, Նրուսաղէմի Դաւիթ պատրիարքին պատուէրով. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 397:

5. — Աւետարան, 1596ին գրած եւ նկարազարդած է Կ. Պոլսոյ մէջ. — Ձեռ. Ձեւտեր Բիտտի, Թիւ 573:

6. — Մեկնութիւն ԺԴ. Թղթոցն Պօղոսի՝ Յ. Ոսկերեանի, 1600ին, Նիզանի մէջ, ծաղկած է. Դիլաք սարկաւագի ձեռքով Ազարիա Կաթողիկոսի համար օրինակուած ձեռագիրը. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 1578:

7. — Գիրք Հարցմանց՝ Գր. Տաթեւացիի, 1601ին, Սեբաստիոյ մէջ օրինակուած Յակոբ եւ Դիլաք գրիչներու ձեռքով. 1602ին, Նիզանի մէջ ծաղկուած իր կողմէ գործակցութեամբ իր եղբորը Սարգսի, եւ իր որդւոյն Գրիգորիսի, Սարգիս կրօնաւորի խնդրանքով. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 420:

8. — Յայտաւուրք, 1604ին, Նիզանի մէջ, գրած եւ նկարազարդած են ինքը եւ իր եղբայրը՝ Սարգիս քահանան, եւ իր որդին՝ Գրիգորիս քահանայ, իրօջայ խաչիկի եւ որդիներուն պատուէրով. — Ձեռ. Յ. Գէորգեանի, Թիւ 42: Գ. Սրբ. Յովսէփեան, Մի էջ Նիզանի Գիւղարուեստական Պատմութիւնից, Հայց. Եկեղեցի. 1944, Հոկտ., էջ 11:

9. — Աւետարան, 1605ին, Հիզանի մէջ գաղափարած է «ի լաւ եւ ընտիր Սսեցի օրինակէ». — Ե. Լալայեան, Ցուցակ Ձեռ. Վասպուրականի, էջ Է19, Թիւ 352:

Ն. ԱՐՔ. ԵՌՎԱԿԱՆ

(10)

